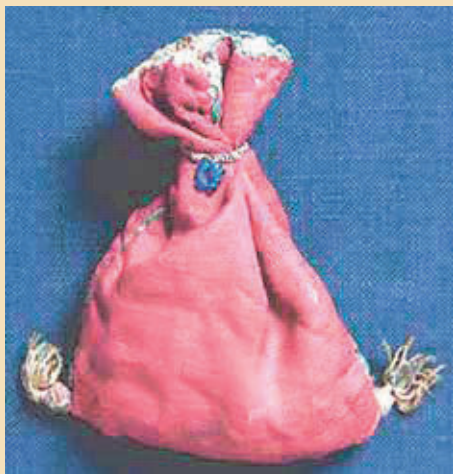

Relieken op het begijnhof van Turnhout

Het Begijnhof van Turnhout telt vele relieken. We vinden ze terug in het Begijnhofmuseum, in de Begijnhofkerk, de Begijnhofkapel en in het museumdepot (zie ook *Begijnhofkrant* 33, herfst 2011, p. 14-15, en *Begijnhofkrant* 71, lente 2021, p. 2-8).

Een van de twee waardevolle reliekebeursjes die in het Begijnhofmuseum van Turnhout worden bewaard en tentoongesteld.

Reliekebeursjes

In de schatkamer van het museum worden twee reliekebeursjes getoond. Ze stammen uit de 14de tot 16de eeuw. De manier van rijgen en knopen van deze twee kleine, zijden en fluwelen beursjes is uniek. Daardoor verraden ze hun ouderdom en behoren ze tot de waardevolste voorwerpen van het museum. Gelovigen plaatsen relieken soms in prachtige houders. Bij restauratie van deze beursjes zijn de oorspronkelijke biologische kleurstofbronnen geïdentificeerd: kermes, een mediterrane schildluis, in de middeleeuwen gebruikt bij het kleuren van zeer kostbare weefsels, en de cochenille schildluis uit Armenië of Mexico (zie ook *Object van de maand*, juni 2008, nr. 15).

Reliekhouders

In de Begijnhofkerk zijn vijf reliekhouders te zien. Twee daarvan zijn aan de binnenmuur bevestigd. Links van het zuidelijke zijaltaar hangt een reliekschrijn, dat bestaat uit vier gepolychromeerde objecten: een zilveren reliekhouders (kruis) in een houten kast met aan weerszijden houten reliëfbustes van de Heilige Catharina van Alexandrië en de Heilige Barbara. Een schild onderaan vermeldt "Salve Sancta Crux" (gezegend het Heilige Kruis). En rechts van het noordelijke zijaltaar hangt een reliekschrijn, vervaardigd uit hout en gepolychromeerd. Centraal zijn de drie reliekhouders voorzien van een reliek en de reliekkast waarin de centrale reliekhouders opgesteld staat, is aan de achterwand bekleed met textiel. Daarin bevinden zich drie cassettes (links, midden en rechts) met relieken. Na een

conservatiebehandeling werden beide in november 2018 weer op hun oorspronkelijke plaats bevestigd.

Twee andere reliekhouders staan op een voetstuk aan een kolom links en rechts van het schip van de kerk. Aan de linkerzijde vermeldt het schildje: S. Valentini. Op het briefje, bevestigd aan een stuk been waarop twee rode waszegels zijn bevestigd, staat geschreven: S. Clementis Mart. (Sint-Clemens martelaar). De reliekhouders draagt het opschrift S. Clementis M(artyris), maar in de cassette staat op het briefje bij het stuk been met de twee rode waszegels: S. Valentini Mart. (Heilige Valentijn martelaar). Dit is één van de uiteenlopende aanwijzingen dat de relieken in de loop der tijden wel eens van plaats verwisseld werden...

Reliekhouders aan een kolom aan de noordzijde met als opschrift S. Clementis M(artyris), maar in de cassette staat op het briefje bij een stuk gebeente met daarop twee rode waszegels: S. Valentini Mart.

De vijfde reliekhouders is verplaatsbaar. In de voet bevinden zich drie relieken.

In het museumdepot tenslotte bevinden zich nog een twintigtal andere relieken. Een deel daarvan is relatief recent en dateert uit de 19de of de 20ste eeuw.

Een korte geschiedenis

In hun lezenswaardige boek *Eeuwen des onderscheidens, Een geschiedenis van middeleeuws Europa*⁽¹⁾ behandelen Wim Blockmans en Peter Hoppenbrouwers het thema 'Heiligheid en Heiligen'. We citeren: "De vroegchristelijke kerk had een belangrijk deel van haar kracht en respect ontleend aan het feit dat zij regelmatig was vervolgd, waarbij martelaren waren gevallen, standvastige 'getuigen' die de bereidheid hadden getoond om voor het geloof te sterven. Van oudsher werden de martelaren vereerd als heiligen; bij hun graven werden hun sterfdagen jaarlijks herdacht. Na de verheffing van het christendom tot staatsgodsdienst groeide de verering alleen nog maar... De stoffelijke resten van martelaren werden een medium om in persoonlijk contact met het goddelijke te treden. Bovendien werden aan gestorven martelaren wonderdadige krachten toegeschreven. Niet iedere kerk kon op den duur evenwel nog boven het graf van een martelaar worden opgericht. De oplossing was om de heilige dan maar in onderdelen te verspreiden, want iedere zichzelf respecterende kerk moest en zou over een of meer relieken (tastbare fysieke resten dan wel persoonlijke bezittingen van heiligen) beschikken, zelfs al bestonden die uit niet meer dan wat haren of nagels. De eerste martelaar die op deze wijze is 'gesloopt', was de Heilige Stefanus, die kort na Christus' kruisdood in Jeruzalem was gestenigd en wiens graf in 415 werd teruggevonden. Een tweede alternatief

bestond, zoals gezegd, in de heiligenverering via een geschilderde of gebeeldhouwde representatie (*icoon* in het Grieks).”

“Nadat in het begin van de vierde eeuw een einde was gekomen aan de vervolgingen en er nog maar zelden martelaren voor het geloof vielen, diende zich de vraag aan op welke wijze leden van de christelijke gemeenschap zich voortaan moesten onderscheiden om als ‘heilig’ te worden erkend... Uiteindelijk was de praktijk die zich in het Oosten ontwikkelde, heel anders dan die in het Westen. In het Oosten volstond een reputatie van uitzonderlijke deugdzaamheid: iemands sociale achtergrond speelde eigenlijk geen rol. In het Westen daarentegen kwamen voornamelijk abten, bisschoppen en vrome vrouwen van aristocratische komaf in aanmerking voor het predikaat ‘heilig’. Het werd toegekend door de plaatselijke gemeenten, zonder enige autorisatie van paus of kerkvergadering. De levenswijze van de heilig verklaarden deed veel minder ter zake. ‘Heilig’ voor een naam betekende niet veel meer dan wat wij nu zouden weergeven met ‘wijlen.’” Tot zover het citaat.

Relieken: herinnering en nabijheid

Wie bewaart niet enig voorwerp dat tastbaar herinnert aan wijlen een geliefde ouder, grootouder of een ander persoon die men genegenheid toedraagt. En bezoeken we niet geregeld hun graf? Koesteren niet velen het familiealbum met foto's die herinneren aan wat was, hoe en waar? Brengen zulke herinneringen niet nabij wat veraf in de tijd ligt? Komen wij zo niet uit bij de notie ‘nabijheid’: nabij blijven en ook nabij brengen of houden?

Het koor met hoofdaltaar in de Begijnhofkerk van Lier, waar pastoor Johannes de Vaken begraven ligt. Foto: P. Scheemaekers

Johannes de Vaken, de geliefde pastoor van het begijnhof in Lier die op 1 september 1400 overleed, werd begraven in het koor van de begijnhofkerk. In het bericht van zijn overlijden luidt het: “*ipsius corpore ecclesiastice tradito sepulture nobis in loco ad hoc apto scilicet choro dicte ecclesie*”: zijn lichaam werd door ons op kerkelijke wijze begraven op een hiertoe geschikte plaats, te weten in het koor van onze voornoemde kerk. (bron: Archief van het Begijnhof van Lier) Zo bleef hij in de herinnering en in de nabijheid.

Relieken en het wonder...

Het begrip ‘wonder’ omvat vele betekenissen: verwondering, mirakel, verbazingwekkend feit, wonderlijk voorwerp of persoon, een wonderbaarlijk verhaal. Verwondering en bewondering zijn gevoelens die ons optillen boven het alledaagse en gewone. Ze bepalen een verhouding tussen onszelf en de of het andere. Het andere dat boven en buiten ons staat en waar we minstens even toch naar opkijken. De bijzondere hoedanigheid van een persoon of een gebeurtenis vormt de sleutel.

Maar gebeuren er nog wonderen? Misschien volgende week, maar overkwam ons vorige week daar niet iets onverwachts, iets verwonderlijks? Of nog: wordt een wonder meteen herkend of ontstaat de verwondering pas later, bij nadere overweging? Soms volstaat alleen al een bewondering. Tot op vandaag vernemen we al eens dat een koper een aanzienlijke som geld neertelde voor een voorwerp dat toebehoorde aan een welbekend persoon, een ster uit de muziekwereld bijvoorbeeld, en al dan niet ‘wijlen’.

Begijnhof van Haarlem

In het begijnhof van Haarlem kwam anno 1518 een relikwie met hout van het Heilig Kruis toe. De dochters van Pieter Wissen lieten deze vatten in een zilveren kruis met een gouden kruisje, waarin de relikwie vervat zit. De echtheid ervan werd duidelijk bevestigd: ze had de vuurproef (sic) doorstaan. En de schenksters wensten dat de relikwie op alle hoogdagen het altaar zou sieren (*‘cieren’*).

In ons hedendaags Nederlands luidde dat als volgt: “In het jaar ons Heeren 1518 hebben Margriet en Henrick, dochters van Pieter Wissen, samen aan de Begijnhofkerk van Haarlem -- en om daar eeuwig te blijven -- een zilveren kruis geschonken van zestig Rijnse Gulden. In dat kruis is een fijn gouden

Titelblad uit het boek *Reliquiarium, sive de reliquiis et veneratione sanctorum van J. Baptista Signio (1650)*, dat heel wat niet theologisch gefundeerde uitspraken en bedenkingen rond relieken van heiligen bevat.

kruisje aangebracht, versierd met de ware relikwie van hout van het Heilig Kruis. Te noteren is dat dit hout de vuurproef heeft doorstaan. Het is onze wens dat dit

kruis op alle hoogdagen het hoogaltaar zal sieren. En ook dat het op de feestdagen van de ontdekking van het Heilig Kruis (*Inventio Sanctae Crucis*, 3 mei) en van de Kruisverheffing (*Exaltatio Sanctae Crucis*, 14 september) plechtig met zang en licht naar het hoogaltaar zal worden gedragen, waar dan naar oude gewoonte de gezongen hoogmis wordt gedaan.”

In 1650 verscheen in Bologna een boek van J.B. Signio met als titel *Reliquiarium, sive de reliquiis et veneratione sanctorum*. Het bevat allerlei al dan niet theologisch gefundeerde uitspraken en bedenkingen rond relieken van heiligen. We vatten er enige kort samen. Relieken van heiligen kunnen op vier wijzen worden verworven: door erfenis, schenking, ontdekking en revelatie. Alleen op gezag van de Heilige Stoel mag een heilige vereerd worden en hetzelfde geldt voor de relieken van heiligen. De voornaamste aanwijzing voor de echtheid van relieken is een bepaalde geur, zoeter en aangener dan enig bekend parfum of geurstof... Licht hier de oorsprong van de uitdrukking ‘een geur van heiligheid’? Daar relieken gewijde zaken zijn, kunnen zij niet verkocht worden. En daar ze niemands eigendom zijn, kan men ze niet als koopwaar behandelen. De verkoop van gewijde voorwerpen is immers een vorm van godslastering (simonie). Voor heilige relieken moet steeds een brandende lamp staan.

Het vereren van relieken gaat terug tot het prilste begin van de middeleeuwen en vormt de basis van een aloude en doorleefde traditie. Relieken hangen samen met herinnering en verinnering, met bewondering en verwondering, met tastbaarheid ook en met de wens om nabijheid tot iemand te verkrijgen of te behouden. Relieken zijn zo een voornaam element van spirituele beleving. En die weerspiegelt zich tot vandaag de dag in het patrimonium van het begijnhof van Turnhout.

Jef Van den Bergh

(1) Wim Blockmans en Peter Hoppenbrouwers: *Eeuwen des ondersheids, Een geschiedenis van middeleeuws Europa*, Uitgeverij Bert Bakker, Amsterdam, 2013, blz. 82.